

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: The Soviet Political Agenda. Problems and Priorities 1950-1970

Löwenhardt, J.

Citation

Löwenhardt, J. (1980). Boekbespreking van: The Soviet Political Agenda. Problems and Priorities 1950-1970. *Acta Politica*, 15: 1980(2), 267-269. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452127>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452127>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

bondsorganen — de Bundeswehr wordt echter nergens genoemd — en het federale systeem), na stilgestaan te hebben bij de grondwettelijk erkende beginselen van de democratie, de rechtsstaat, de sociale staat en de bondsstaat. Hij vat de democratie op als een maatschappelijk systeem van uiteenlopende, elkaar beconcurrerende doch even legitieme belangen, met een politiek niveau, dat geen 'vorgegebenes Gemeinwohl' kent, zodat 'nur das Mehrheitsprinzip als Grundlage für politische Entscheidungen dienen (kann)' (p. 24). De BRD-democratie is bovendien een 'streitbare Demokratie' (t.a.p.), d.w.z. zij is in staat en bereid zich tegen haar vijanden te weren en voor wie haar verwijten, dat zij slechts een formeel en geen materieel karakter bezit, heeft Jesse een krachtig weerwoord (p. 27) in petto:

Wer allerdings die 'bloss formale' Demokratie gegen die 'inhaltliche' ausspielt, verrät wenig Sachkenntnis, denn die oftmals als 'Formalien' verhöhten Spielregeln (z.B. Minderheitenschutz) machen die unabdingbare Substanz des demokratischen Staates aus und kollidieren nicht mit den Prinzipien einer richtig verstandenen 'inhaltlichen' Demokratie; damit diese sich zu entfalten vermag, müssen die Spielregeln unverbrüchlich gelten.

Het derde hoofdstuk is gewijd aan het kiesstelsel en de verkiezingen, die Jesse beschouwt als hét middel tot legitimering van regeerders in een democratie, en aan het parlementaire stelsel. In de concentratie der stemmen — in 1949 werd 72,1% der stemmen op drie partijen uitgebracht, in 1972 en 1976 behaalden die zelfde partijen te zamen 99,1% der stemmen (tabel, p. 59) — ziet de auteur 'ein Beweis für das Schwinden ideologischer Verhärtungen' (p. 58), en voor de kansloosheid van extremisten ter linker- en ter rechterzijde. Minder gelukkig is Jesse echter met de geringe verschuivingen in de onderlinge krachtsverhoudingen der partijen, waardoor het twintig jaar duurde eer het 'zu einem grundlegenden Wandel in der Führung des Staates' kwam (p. 61). Hij signaleert de ijver van de Bundestag, maar ook zijn betrekkelijke machteloosheid tegenover de regering en de door haar beheerste bureaucratie, een verschijnsel, dat afbreuk doet aan de 'zentrale Stellung in der politischen Willensbildung', die Jesse eerder (p. 35) aan de bondsdag heeft toegekend. Kritiek heeft hij o.a. op de weinig representatieve samenstelling van de bondsdag, die vooral tekortgeschoten zou zijn als 'Forum der Nation' (p. 81). Korte metten maakt Jesse met de rechtse (hij zal bedoelen: extreem-rechtse) anti-pluralistische kritiek op het parlementarisme, evenals met de linkse (zelfde opmerking: extreem-linkse) kritiek, die het parlementarisme afwijst als een democratische façade, achter welke de échte, de economische machthebbers schuilgaan. De grote partijen (CDU/CSU, SPD en F.D.P.), hun geschiedenis, organisatie en financiering en hun rol in de BRD-partijendemocratie komen in het vierde hoofdstuk aan bod. Jesse constateert, dat bij veel burgers nog een goed begrip voor die rol ontbreekt; anderzijds zijn die partijen vaak in gebreke gebleven bij het opkomen voor concrete belangen van de burgers, met als reactie het ontstaan van de 'Bürgerinitiativen' (p. 104).

In het vijfde hoofdstuk plaatst Jesse het politiek systeem van de BRD in een ruimer maatschappelijk kader. Over de politieke cultuur van zijn medeburgers laat hij zich nogal negatief uit, o.a. opmerkend dat 'auch heute noch eine bedenklich antiliberalen Gesinnung des Durchschnittsbürgers' aanwezig is (p. 109). Toch acht hij de kans gering, 'das eine extreme Bewegung von rechts oder links den sozialen und politischen Konsens aus den Angeln heben könnte' (p. 110). De sociale structuur van de BRD-maatschappij kenmerkt Jesse als een 'Schichtungs-

gesellschaft' (p. 114), een maatschappij waarin de sociale positie van de individuele burgers door verschillende factoren, zoals inkomen, beroep en opleiding bepaald wordt, en waarin bovendien een aanzienlijke mobiliteit bestaat. Duidelijk is, dat hij een aantal andere beelden — de 'nivellierte Mittelstands-', de 'Klassen-' en de 'hierarchisch gegliederte Ständegesellschaft' (p. 113) — afwijst. De sociale markteconomie beoordeelt hij in sommige opzichten positief, in andere negatief, zonder een alternatief te kunnen bieden, want, aldus Jesse, 'weitgehend (herrscht) Einigkeit darin, dass eine zentralistisch organisierte Planwirtschaft keine bessere Alternative bietet' (p. 124). Vervolgens schetst Jesse het 'Interesse' of 'Verbandspluralismus' (p. 128), opnieuw de legitimiteit van elk belang en elke belangengroep benadrukkend, zonder evenwel voorbij te gaan aan de gebreken, die dit pluralisme vertoont door de ongelijkheid in de macht der groepen. Anderzijds wijst hij opvattingen, die verkondigen, dat de BRD beheerst wordt door de ondernemers, c.q. de vakbonden, als eenzijdig van de hand. Voor wat de media betreft staat Jesse vooral stil bij de gevaren van de persconcentratie, al wenst hij het gevaar van de manipulatie van de publieke opinie niet te overschatten, want, zo meent hij, '(m)it gewissen Vorbehalten gilt: Meinung wird nicht produziert, sondern reproduziert' (p. 131). Tot slot van dit hoofdstuk schenkt hij uitvoerig aandacht aan het politiek extremisme en terrorisme en aan hun bestrijding, erop uit om een aantal misverstanden weg te nemen, die vooral t.a.v. het 'Extremistenbeschluss' (p. 135) en het 'Anti-Terror-Gesetz' (p. 139) zouden bestaan.

In het over de buitenlandse politiek der BRD handelend zesde hoofdstuk laat Jesse zien hoe in de beginjaren de CDU/CSU en de SPD met elkaar overhoop lagen over de prioriteit van de doeleinden 'Westintegration' en 'Wiedervereinigung' (p. 143). Onverholen gaat Jesse's sympathie voor de latere jaren uit naar de buitenlandse politiek van de SDP-F.D.P.-coalitie, die, de realiteit van een verdeeld blijvend Duitsland aanvaardend, toch een brug naar het oosten wist te slaan, zonder zich van het westen af te keren. Aan het einde van zijn boek gaat hij nog kort in op het politiek systeem van de eveneens dertig jaar oude Deutsche Demokratische Republik (DDR). Na vernomen te hebben welke visie Jesse heeft op een democratie verbaast het ons niet te horen, dat hij dat systeem 'keine erstrebenswerte Alternative für die Bürger der Bundesrepublik Deutschland' noemt (p. 160).

Eckhard Jesse heeft in heldere taal een beknopt en overzichtelijk boek geschreven, waarin de jarige BRD de lof op het democratisch gehalte van haar politiek systeem niet onthouden wordt, maar waarin evenmin de kritiek erop wordt geschuwd. Zelf noemt Jesse Kurt Sontheimers 'Grundzüge des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland', sinds 1971 herhaaldelijk herdrukt, 'unübertroufen' (p. 161) — en hij heeft daarin gelijk. Wij kunnen ons oordeel over Jesse's boek echter niet beter samenvatten dat door vast te stellen, dat het een vergelijking met dat van Sontheimer glansrijk doorstaat.

L. M. A. Masset

Daniel Tarschys, *The Soviet Political Agenda, Problems and Priorities, 1950-1970*, London & Basingstoke (Macmillan) 1979, 217 blz.

Twintig jaar geleden schreef Wolfgang Leonhard in *Kreml ohne Stalin* over het hoofdartikel van de *Pravda* dat dit de partijlijn op een bepaald beleidsterrein fixeert, waarna die lijn muurvast ligt tot de partijkrant opnieuw een hoofdartikel

over hetzelfde onderwerp publiceert: 'Die Direktiven der Leitartikel sind für alle Funktionäre der UdSSR verbindlich. Für die westlichen Beobachter sind sie das wichtigste Material zur Analyse der sowjetischen Politik' (blz. 44). Ook al is deze laatste zin sterk overdreven — er zijn belangrijker bronnen voor de analyse van beleid en beleidsvorming, — het belang van de *Pravda* als leidinggevend persorgaan in de Sovjetunie is moeilijk te overschatten. Door de nauwe band van de krant met het Secretariaat van het Centraal Comité en het Politburo, krijgt alles wat de *Pravda* schrijft een onaantastbaar, ja zelfs heilig tintje. De *Pravda* heeft het laatste en het hoogste woord.

Zoals boven aan de voorpagina van de krant altijd een foto van opgewekte arbeiders prijkt, zo staat iedere dag links op de voorpagina, onder de twee Leninordes die de krant werden verleend, de *peredovitsa*, het hoofdartikel. Gisteren ging het over de graanoogst, vandaag behandelt het de ontwikkeling van de chemische industrie, morgen de productie van spoorrails en overmorgen wordt de gebrekkige dienstverlening op het platteland onder de loep genomen. Maar wat het onderwerp ook is, de vorm is altijd gelijk. De hoofdartikelen zijn zo sterk eenvormig dat de ervaren lezer van de *Pravda* precies weet welke regels hij over kan slaan en waar in de woordenbrij een interessante medeling te verwachten is. Het hoofdartikel begint uiteraard positief; tot ongeveer halverwege de pagina worden de successen van de Sovjetunie op het onderhavige beleidsterrein bejubeld en worden individuele bedrijven en arbeiders geprezen. Maar dan komt het dreigende Maar . . . , en gaat men in het tweede deel van het hoofdartikel over op de tekortkomingen, fouten en misstanden. De acute vraag is dan natuurlijk: Wat te doen?, zodat het derde deel bestaat uit concrete directieven over corrigerende maatregelen. Het slot van het hoofdartikel is wederom positief. Voor bedrijven, ministeries, bureaus, organisaties en andere instellingen die werkzaam zijn op hetzelfde beleidsterrein als de gecritiseerde instellingen, vervullen zulke hoofdartikelen een belangrijke signaalfunctie.

Daniel Tarschys is van mening dat men de politieke agenda van de Sovjetunie af kan lezen van de hoofdartikelen van de *Pravda*. Deze 'offer us a slightly doctored résumé of the most important problems on the political agenda. They do not summarize all the problems considered by the Soviet leadership, but they do indicate those which the leaders try to tackle by means of an open mobilization of political and administrative organs. As an order of the day, therefore, the *Pravda* editorial is a fairly good reproduction of the total political agenda' (p. 63). Het ontgaat mij hoe Tarschys kan beweren dat de hoofdartikelen een 'vrij goede reproductie' zijn van een origineel (de totale politieke agenda) dat hij noch iemand anders ooit gezien heeft of zal zien. Politieke agenda is immers een abstract begrip dat op zeer uiteenlopende wijze kan worden geoperationaliseerd. Tarschys' operationalisatie is in ieder geval niet bevredigend.

Op basis van dit uitgangspunt heeft Tarschys de politieke agenda uit drie jaren met elkaar vergeleken: 1950 (Stalin), 1960 (Chroesjtsjov) en 1970 (Brezjnev). De in de titel gesuggereerde continuïteit in het onderzoek (1950-1970) is wel wat overdreven als slechts drie momentopnames naast elkaar worden gesteld. Uit het tweede en derde deel van de 612 hoofdartikelen over binnenlandse onderwerpen heeft hij de specifieke kritiek en directieven gehaald, 5.523 'instructions' voor de drie jaren tesamen. Deze zinnen heeft hij in een computer gestopt en aldus voor analyse toegankelijk gemaakt. Tarschys wilde onderzoeken in hoeverre de agenda in de drie jaren van elkaar verschilde en hoe men de zich veranderende sovjet-

maatschappij weerspiegeld zag in wisselende prioriteiten op de politieke agenda.

So far so good, afgezien dan van het feit dat de drie hoofdstukken waarin Tarschys verslag doet van zijn analyse, vrijwel geen verrassende resultaten opleveren. Dat men zich in 1950 meer zorgen maakt om produktiekwesties en in 1970 meer om distributie en assortiment; dat de milieuproblematiek pas in 1970 tot de politieke agenda doordringt; dat problemen van economische coördinatie steeds sterker de aandacht krijgen en dat men in 1970 wat grondiger verklaringen en diagnoses geeft van sociaal-economische problemen dan in 1950, dat alles verbaast mij niets. Het is allemaal fraai samengevat in de nogal gênante zin 'Soviet politics has become more complex' (p. 175).

Met het vergelijken van drie momentopnames is Tarschys echter niet tevreden. Hij wil meer. Hij wil ook uitspraken doen over de *totstandkoming* van de politieke agenda, niettegenstaande het feit dat zijn methode zich daartoe in het geheel niet leent. In het tweede hoofdstuk plaatst hij de drie meest bekende modellen van het politieke systeem van de Sovjetunie naast elkaar (totalitair, pluralistisch en bureaucratisch) en leidt uit ieder model een hypothese af over wat hij noemt 'the emergence of political problems — the process that has been called 'agenda-building' . . .' (p. 36). Deze drie hypothesen zijn niet veel meer dan sterk vereenvoudigde veronderstellingen. Binnen het totalitaire model worden de besluitvormers verondersteld onafhankelijk handelende, rationele actoren te zijn voor wie de broodnodige informatie over de maatschappij 'is primarily something that is extracted, not something that flows toward the rules from independent sources' (p. 37). Het initiatief ligt geheel bij de mannen in het Kremlin die zelfstandig hun problemen en doeleinden formuleren en een keuze maken uit alternatieve strategieën. In het pluralistische model strijden leiders van belangengroepen om de steun van burgers en de aandacht van de partijleiders. Informatie en eisen worden naar het Kremlin toegestuurd en dit machtscentrum reageert door het nemen van maatregelen. Ook het bureaucratische model gaat uit van decentralisatie van initiatief maar dan niet het initiatief van individuen, doch van instellingen en bureaus die hun eisen op de politieke agenda plaatsen. 'We cannot submit the models to the sort of rigorous test which would satisfy Popper', schrijft Tarschys; dat is vergefelijk, maar de weg die hij dan kiest is wel erg aan de povere kant: 'but can only make a cursory examination which may provide us with certain indications as to the functioning of the system' (p. 38; cursivering van mij, J. L.).

Pas in het staartje van zijn boek stelt Daniel Tarschys de hamvraag, namelijk 'whether the instructions of the Party leadership in *Pravda* are of its own concoction' (p. 177) en hij voegt er meteen aan toe dat hij slechts in enkele exceptionele gevallen heeft kunnen vaststellen dat dat wel of niet het geval was. De grote meerderheid van de directieven en kritische opmerkingen in de hoofdartikelen gaf geen aanwijzing omtrent hun oorsprong. Na enkele speculatieve interpretaties is dan de conclusie dat zowel het totalitaire als het bureaucratische model 'received certain support from the weak test of the present study' (p. 181). Het pluralistische model wordt van tafel geveegd, want, schrijft Tarschys, het kan niet worden bewezen dat vertegenwoordigers van belangengroepen de politieke agenda hebben beïnvloed (hetgeen zij ongetwijfeld hebben gedaan) *in ruil voor* politieke steun. Dat hij dit met behulp van zijn kwantitatieve inhoudsanalyse nooit had kunnen bewijzen, schijnt Daniel Tarschys niet te beseffen.

John Löwenhardt